

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2023. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.12.20>

УДК 330.341.1:338

*Ю. В. Шушкова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансового менеджменту,
Львівський національний університет імені І. Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/000-0003-3836-7548>*

*І. М. Штундер,
здобувач вищої освіти спеціальності «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»,
Львівський національний університет імені І. Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0434-695X>*

*С. С. Лапінський,
здобувач вищої освіти спеціальності «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»,
Львівський національний університет імені І. Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0450-5997>*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

*Y. Shushkova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Financial
Management, Lviv Ivan Franko National University
I. Stunder,
Applicant of higher education speciality "Finance, banking, insurance and stock
market", Lviv Ivan Franko National University
S. Lapinskyi,
Applicant of higher education speciality "Finance, banking, insurance and stock
market", Lviv Ivan Franko National University*

STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE

У статті досліджено особливості інноваційної діяльності підприємств в Україні, визначено фактори впливу на впровадження новітніх технологічних процесів, продукції та організаційних методів, проведено аналіз поточних проблем інноваційного розвитку інноваційних підприємств та визначено перспективні напрями його покращення.

Проаналізовано рейтинг України за Глобальним індексом інновацій в розрізі таких напрямів: творчі результати, знання й результати наукових досліджень, бізнесовий досвід, ринковий досвід, інфраструктура, людський капітал і дослідження, інституційне середовище. Аналіз даного індексу загалом показав, що існує тенденція зниження рівня розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Основними причинами скорочення інноваційної діяльності підприємств було визначено такі: нестача власних фінансових ресурсів та складність залучення зовнішніх джерел для фінансування інновацій, недосконала організаційна інфраструктура інноваційного розвитку та відсутність механізму заохочення до впровадження інновацій з боку держави.

Водночас, основою української інноваційної конкурентоспроможності повинен стати людський капітал, з його знаннями та здатністю створювати, реалізовувати та продукувати інновації. Так, побудова ефективного механізму активізації інноваційного розвитку в Україні дозволить забезпечити поступове відновлення її економіки, як ще під час війни, так і згодом в процесі повоєнної відбудови країни.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі проведеного дослідження, виявлено тенденції інноваційного розвитку економіки України та обґрунтовано шляхи вдосконалення інноваційної діяльності українських підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у процесі формування та реалізації політики держави в частині розвитку інноваційної інфраструктури та впровадження інструментів заохочення підприємств до інноваційної діяльності.

The article examines the peculiarities of the innovative activity of enterprises in Ukraine, determines the influencing factors on the introduction of the latest

technological processes, products and organizational methods, analyzes the current problems of the innovative development of innovative enterprises, and identifies promising directions for its improvement.

The ranking of Ukraine according to the Global Innovation Index was analyzed in terms of the following areas: creative results, knowledge and results of scientific research, business experience, market experience, infrastructure, human capital and research, institutional environment. The analysis of this index generally showed that there is a tendency to decrease the level of development of innovative activity in Ukraine.

The following were identified as the main reasons for the reduction of innovative activity of enterprises: lack of own financial resources and the difficulty of attracting external sources for financing innovations, imperfect organizational infrastructure of innovative development, and the lack of a mechanism for encouraging the introduction of innovations from the state.

At the same time, the basis of Ukrainian innovative competitiveness should be human capital, with its knowledge and ability to create, implement and produce innovations. Thus, the construction of an effective mechanism for the activation of innovative development in Ukraine will ensure the gradual recovery of its economy, both during the war and later in the process of post-war reconstruction of the country.

Methodology of research. During the study of trends in the development of innovative processes in Ukraine, the following methods were used: methods of system analysis, which made it possible to consider innovative activity as an object of research with a wide range of cause-and-effect relationships; methods of statistical analysis, which made it possible to assess the state, identify trends and patterns of innovative development of enterprises; comparative and graphic methods, which contributed to the effective comparison of data on innovative activities of enterprises and their qualitative visualization.

Originality. On the basis of the conducted research, the trends of innovative development of the economy of Ukraine were identified and the ways of improving the innovative activity of Ukrainian enterprises were substantiated.

Practical value. The results of the research can be used in the process of forming and implementing state policy in terms of the development of innovative infrastructure and the implementation of tools to encourage enterprises to innovate.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність підприємств, глобальний індекс інновацій, джерела фінансування інноваційної діяльності, витрати на інновації, загрози та можливості інноваційного розвитку підприємств.

Keywords: innovations, innovative activities of enterprises, global index of innovations, sources of financing innovative activities, costs of innovations, threats and opportunities of innovative development of enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах господарювання одним із чинників економічного зростання є рівень розвитку інноваційної діяльності в країні. Запровадження інноваційної діяльності підприємств за усіма напрямками функціонування дозволяє одержувати нові технологічні процеси, продукцію або форми організації та управління виробництвом, що забезпечує досягнення і зміцнення конкурентних позицій на ринку та вплив на ринкову ситуацію завдяки реалізації інновацій. Створення нових продуктів та послуг, підвищення якості виробничих процесів сприяють успіху у бізнесі, створенню нових робочих місць та зростанню конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні.

Сьогодні вітчизняні підприємства працюють в умовах високої економічної та політичної невизначеності, зумовленої військовим вторгненням росії в Україну. Повномасштабна війна поставила українські підприємства на межу виживання, оскільки багато успішних бізнесів було знищено чи переміщено і вони вимушені починати все з нуля. Але попри складний процес релокації українські підприємці продовжують працювати, шукаючи інноваційні ідеї для масштабування та виходу на нові ринки. Отож, зараз для України особливо актуальним є розвиток інноваційної діяльності підприємств, підвищення ефективності інноваційних витрат на впровадження новітніх технологій, розробку і виробництво нових, конкурентоспроможних видів продукції. Інновації в усіх галузях бізнесу мають стати ключовою рушійною силою повоєнної відбудови України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних підходів до визначення поняття інноваційної діяльності та чинників впливу на інноваційний розвиток підприємств ґрунтовно висвітлено в працях таких вітчизняних вчених, як І. А. Чіков, С. С. Кіпень, А. Р. Дунська, В. М. Кобелєв, К.О. Василюк. Дослідженню питань інноваційної діяльності підприємств в Україні, особливостей її фінансового забезпечення та поточних проблем і загроз, присвячені роботи вчених – Н. А. Іщенко, І. І. Людвік, Ю.О. Огренич, Т. М. Радчук.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є дослідження особливостей інноваційної діяльності підприємств в Україні, визначення факторів впливу на впровадження новітніх технологічних процесів, продукції та організаційних методів, аналіз поточних проблем інноваційного розвитку вітчизняних підприємств та визначення перспективних напрямів його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних факторів розвитку виробництва в довгостроковому періоді є запровадження підприємствами у свою діяльність інновацій. Саме поняття «інновація» походить від англійського слова «innovation», що в перекладі означає «введення новацій». Щодо змісту цього поняття у фахівців існують два підходи: широкий і вузький. Класичним широким підходом вважають викладене австрійським економістом Й. Шумпетером у 1912 р. в праці «Теорія економічного розвитку» розуміння цього процесу як такого, що складається з п'яти основних можливих варіантів:

- введення нового товару (товару, який не знайомий споживачеві, або товару нового виду);
- впровадження нового методу виробництва продукції (методу, який раніше не застосовувався у цій галузі промисловості);
- відкриття нового ринку, на якому дану галузь промисловості певної країни не було представлено;
- завоювання нового джерела сировини та напівфабрикатів;

– впровадження нової організаційної структури у будь-якій галузі.

Проте більша частина економістів стоять на позиціях вузького підходу. Вони обмежують сферу інновацій науково-технічними й технологічними питаннями. За такої умови, згідно з однією точкою зору, інновація – це процес застосування нових технологій, виробів, згідно з іншою, – результат у вигляді нових методів, продукції, технологічних процесів [1].

На наш погляд, варто представити ряд інших наукових підходів до визначення поняття «інновація». Зокрема, наведемо погляди вчених у розрізі таких напрямів: інновація як результат, інновація як процес, інновація як зміни, інновація як засіб (інструмент) та інновація як відносини (табл. 1).

Таблиця 1. Теоретичні підходи до визначення поняття «інновація»

Автор	Визначення поняття
«інновація як результат»	
Ілляшенко С., Прокопенко О.	«...кінцевий результат діяльності зі створення і використання нововведень, втілених у вигляді удосконалених або нових товарів (виробів або послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва і збуту товарів, які сприяють розвитку та підвищенню ефективності функціонування підприємств»
Шпикуляк О.	«...це закінчений результат творчої праці винахідника, який матеріалізований, тобто втілений у вигляді нового (або удосконаленого) продукту, процесу, послуги або системи управління, що базуються на отриманих нових знаннях, відкриттях чи винаходах, які запропоновані на ринку, але поки що не знайшли масового практичного застосування у споживачів»
«інновація як процес»	
Мединський В.Г.	«...суспільний, технічний, економічний процес, що зумовлює створення кращих за своїми властивостями товарів (продуктів, послуг) і технологій шляхом практичного використання нововведень»
Буднікевич І.М., Школа І.М.	«...комплексний процес, спрямований на створення, розроблення та доведення наукової чи будь-якої іншої нової ідеї до стадії комерційного використання та поширення в економіці»
Федоренко В.Г	«...це процес, спрямований на створення, виробництво, розвиток та якісне удосконалення нових видів виробів, технологій, організаційних форм»
«інновація як зміни»	
Дацій О.І.	«...проведення зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також в соціальній сфері з метою одержання економічного ефекту на основі задоволення певних соціальних потреб»

Продовження таблиці 1.

Автор	Визначення поняття
«інновація як засіб (інструмент)»	
Друкер П.	«...особливий інструмент підприємців, засіб, за допомогою якого вони використовують зміни як шанс здійснити новий вид бізнесу або послуг»
Ніксоном Ф.	«...сукупність технічних, виробничих комерційних заходів, що призводять до появи на ринку нових і поліпшених процесів та устаткування»
«інновація як відносини»	
Туган-Барановський М.І., Хайек Ф.А., Менш Г., Фрімен К.	«...міждисциплінарна наука, що охоплює загальні питання методології та організації інноваційної діяльності»
Уколова Н.	«...сталі стосунки з приводу впровадження і застосування нововведень (нових технологій, винаходів і т.д.)»

Джерело: сформовано на основі [1].

У Законі України «Про інноваційну діяльність» зазначено, що інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Інноваційна діяльність, як елемент господарської діяльності підприємств, є сьогодні одним із найважливіших чинників конкурентоспроможності та національного прогресу і спрямована на оновлення та вдосконалення організаційно-економічних відносин підприємств.

Впровадження інновацій та ведення активної інноваційної діяльності суб'єктами господарювання охоплює такі цілі – рисунок 1.

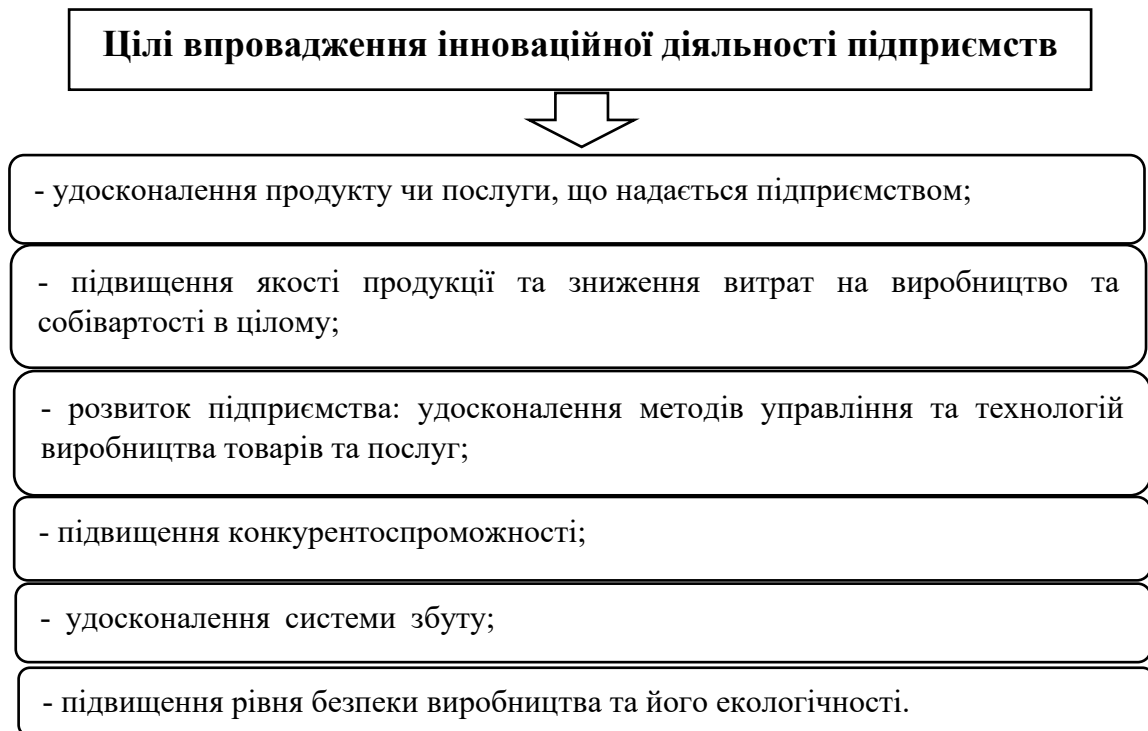

Рисунок 1. Цілі інноваційної діяльності підприємств

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [2].

Залежно від сфери застосування, виділяють три основних види інноваційної підприємницької діяльності:

- Розроблення інноваційних продуктів, продукції, послуг;
- Виробництво та реалізація інноваційної продукції;
- Надання інноваційних послуг.

Дана класифікація інновацій не лише використовується для ведення статистики, але й дозволяє позиціонувати продукцію на конкурентному ринку, оцінювати рівень власної конкурентоспроможності підприємств, розробляти стратегію розвитку, обґрунтовувати заходи щодо вдосконалення інноваційного менеджменту [2].

Вітчизняні та зарубіжні науковці виокремлюють такі групи суб'єктів інноваційної діяльності:

- державні органи управління (Верховна Рада України, державні органи місцевого самоврядування, центральний орган виконавчої влади);
- інноваційні підприємства (технопарки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, інноваційні центри);
- фінансово-кредитні інноваційні установи (венчурні компанії, інноваційні фонди, інноваційні банки).

Головними суб'єктами ведення інноваційної діяльності все ж таки є підприємства, тому вже від них формується інноваційна діяльність держави. Якщо підприємства є інноваційно активними, тоді й держава повинна розвивати цей вид діяльності на своєму відповідному рівні [3].

При цьому, на рівень розвитку інноваційної активності окремих підприємств впливають загальноекономічні фактори, тому спершу розглянемо стан інноваційної діяльності в Україні загалом. Узагальнюючим індикатором для оцінки розвитку інноваційної діяльності країни є Глобальний індекс інновацій (табл. 2).

Згідно з даними щорічного звіту «Global Innovation Index 2023» у 2023 р. Україна зайняла 55 місце серед 132 держав. У порівнянні з 2019 роком, глобальний показник інновацій України знизився на 8 позицій.

Таблиця 2. Динаміка підіндексів Глобального індексу інновацій для України за 2019-2023 рр.

Підіндекси Глобального індексу інновацій	2019, місце (129 країн)	2020, місце (131 країн)	2021, місце (132 країн)	2022, місце (132 країн)	2023, місце (132 країн)
Глобальний індекс інновацій:	47	45	49	57	55
<i>творчі результати</i>	42	44	48	63	37
<i>знання й результати наукових досліджень</i>	28	25	33	36	45
<i>бізнесовий досвід</i>	47	54	53	48	48
<i>ринковий досвід</i>	90	99	88	102	104
<i>інфраструктура</i>	97	94	94	82	77
<i>людський капітал і дослідження</i>	51	39	44	49	47
<i>інституційне середовище</i>	96	93	91	97	100

Джерело: сформовано на основі [4].

Основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал і дослідження, знання й результати наукових досліджень, а також творчі результати. Саме ці складові щорічно мали позитивний вплив на загальний індекс інновацій України.

У 2023 р. порівняно з 2019 р. за підіндексом «Людський капітал і дослідження» Україна здобула 4 позицій і опинилася із 51-го на 47-му місці. Причиною цього стало зростання витрат на освіту у відсотковому співвідношенні до ВВП (48-ме місце у 2019 р., 24-те місце – 2023 р.).

За підіндексом «Знання й результати наукових досліджень» у 2023 р. Україна знаходилась на 45-му місці в загальному рейтингу, втративши сімнадцять позицій порівняно з 2019 р. (28-ме місце). Серед сильних сторін цього підіндексу варто виділити такі показники: створення знань (28-те місце), співвідношення патентів за походженням до ВВП за паритетом купівельної спроможності (33-те місце), співвідношення корисних моделей за походженням до ВВП за паритетом купівельної спроможності (1-ше місце), витрати на комп'ютерне програмне забезпечення у відсотках ВВП (4-те місце), експорт ІКТ послуг у відсотках від загального обсягу торгівлі (6-те місце).

За підіндексом «Творчі результати» Україна покращила свою позицію, перемістившись із 42-го місця в 2019 р. на 37-ме у 2023 р., у тому числі за показником «нематеріальні активи» посідає 19-те місце, креативні товари та послуги – 92-ге, онлайн-креативність – 44-те [5].

У 2023 р. за підіндексом «Інституційне середовище» позиція України погіршилась – 100-те місце проти 96-го у 2019 р., у тому числі за показником «політичне середовище» – 126-те (110-те місце – 2019 р.). При цьому, індикатори «регуляторне середовище» та «бізнес-середовище» покращились і склали – 77-ме місце (78-ме місце – 2019 р.) та 88-ме місце (99-те місце – 2019 р.) відповідно.

За рівнем розвитку інфраструктури Україна в 2023 р. порівняно з 2019 р. набула двадцять позицій і посіла 77-ме місце в рейтингу. При цьому низьким залишається значення показника «екологічна сталість» – 74-те місце, оскільки

за показником «ВВП на одиницю спожитої енергії» Україна на 115-му місці. Також вкрай низьким у 2023 р. є індикатор «загальна інфраструктура» – 105-те місце (95-те місце – 2019 р.), оскільки за показником «Валове нагромадження» Україна посідає 124-те місце.

Ринкові показники України оцінені в 2023 р. у 23,2 бали, що відповідає 104-му місцю в рейтингу (90-те місце у 2019 р.) – (за кредитами – 124-те місце, інвестиціями – 107-ме, рівнем торгівлі та конкуренції – 40-ве).

За оцінкою бізнес-досвіду Україна в 2023 р. посіла 48-ме місце проти 47-го у 2019 р., зокрема за кількістю працівників інтелектуальної праці – 42-ге місце, інноваційними зв'язками – 77-ме, сприйняттям знань – 66-те). Окрім того, за показником працевлаштовані жінки з вищим ступенем у 2023 р. Україна займає 2-ге місце серед 132 держав.

Проаналізувавши стан розвитку інноваційної діяльності в Україні за допомогою Глобального індексу інновацій, варто зазначити, що такі групи інноваційних ресурсів, як знання та технологічні результати, людський капітал і дослідження, творчі результати мають досить високі бали і відповідно позитивно впливають на Глобальний індекс інновацій України. Водночас у групах інституційного середовища, інфраструктури, ринкового досвіду є показники, що негативно впливають на інноваційне середовище в Україні, зокрема названі такі показники як: політична нестабільність, проблеми платоспроможності, залучення інвестицій, в тому числі іноземних, загальна інфраструктура, мікрокредитування, ринкова капіталізація тощо [6].

Зниження рейтингу України свідчить про погіршення застосування її інноваційного потенціалу. Можемо припустити, що війна значно вплинула на інноваційну активність українських підприємств. Сьогодні, в умовах постійних загроз, більшість підприємств першочергово намагаються забезпечити можливість продовження своєї діяльності та якісний поточний розвиток і, здебільшого відкладають впровадження інновацій. До того ж, усі зусилля держави зараз направляються на захист суверенітету і територіальної

цілісності, тому на державному рівні увага до питання інновацій також зменшилась.

На наш погляд, доцільно також проаналізувати тенденції інноваційної діяльності підприємств в Україні, щоб визначити критичні аспекти та надати рекомендації для підвищення їх конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Основні показники інноваційної активності промислових підприємств України за 2016-2020 рр. наведено у таблиці 3.

Таблиця 3. Показники інноваційного розвитку промислових підприємств України за 2016–2020 рр.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць	834	759	777	782	809
у % до загальної кількості промислових підприємств	18,9	16,2	16,4	15,8	16,8
Витрати на інновації, млн. грн.	23229,5	9117,5	12180,1	14220,9	14406,9
у т.ч. % до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	0,7	0,4	0,4	0,5	0,6
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), одиниць	735	672	739	687	718
у % до загальної кількості промислових підприємств	16,6	14,3	15,6	13,8	14,9
Кількість упроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг), одиниць	4139	2387	3843	2148	4066
з них нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів, одиниць	1305	751	920	760	647
Обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг), млн. грн.	*	17714,2	24861,1	34264,9	47526,2
у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн. грн.	*	0,7	0,8	1,3	1,9

Джерело: сформовано на основі [7].

Протягом останніх років спостерігається негативна динаміка щодо зменшення кількості інноваційно-активних підприємств в Україні. Зокрема, у 2020 р. їх кількість склала 809 од., що на 25 од. (або 3%) менше порівняно з 2016 р. Водночас, кількість промислових підприємств, що впроваджували

інновації також демонструє негативні зміни, оскільки їх кількість з 2016 р. до 2020 р. зменшилася майже на 2,4% (17 од.). Причиною такої динаміки є недостатня підтримка інноваційного розвитку підприємств як з боку держави, так і від бізнес-середовища. До того ж, на українських підприємствах спостерігається нестача фінансового забезпечення, складність процедур отримання патентів та ліцензій.

Щодо кількості упроваджених видів інноваційної продукції у період з 2016 р. до 2020 р., то характерним є зниження (на 2%): з 4139 од. до 4066 од.. Проведений аналіз дозволяє відзначити, що динаміка даного показника є нестабільною. Так, протягом 2017–2019 рр. зафіксовано спад проти 2016 р., а 2020 р. відбулося зростання показника. Зокрема, у 2020 р. порівняно з 2019 р. динаміка кількості впровадженої інноваційної продукції підвищилася на 89,29%.

Наступним показником є обсяг реалізованої інноваційної продукції українськими підприємствами за 2016–2020 рр. У 2020 р. було реалізовано інноваційної продукції на суму 47526,2 млн. грн., що в 2,7 рази більше в порівнянні з 2017 р. [8].

Проаналізуємо витрати на інновації, що понесли підприємства України у період 2016–2020 рр. у розрізі напрямів інноваційної діяльності (табл. 4).

Таблиця 4. Витрати на інновації за напрямками інноваційної діяльності в Україні, 2016-2019 рр.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Усього, млн. грн.	23229,5	9117,5	12180,1	14220,9	14406,9
внутрішні НДР, млн. грн.	2063,8	1941,3	2706,1	2449,9	2650,4
зовнішні НДР, млн. грн.	394,1	228,5	502,6	469,0	835,9
інші витрати на інновації (за виключенням НДР), млн. грн.	11 774,2	6 947,78	8971,3	11302,0	10920,6

Джерело: сформовано на основі [7].

Отже, в результаті аналізу визначено, що загальний показник витрат на інноваційну діяльність впродовж 2016–2020 рр. зменшився майже на 61%. Якщо брати до уваги витрати на внутрішні НДР, то з 2016 р. до 2020 р. він зріс майже на 28%. Власні НДР включають не лише заробітну плату дослідницького персоналу та пов'язані з нею витрати, а й капітальні витрати на споруди та спеціальне обладнання для їх виконання. Набагато менше, ніж на виконання внутрішніх НДР, використано коштів для придбання зовнішніх НДР. Однак у 2020 р. проти 2016 р. витрати на зовнішні НДР зросли в 2,1 раза. Водночас, інші витрати, до яких входить придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, становлять більшу половину витрат на інновації. При цьому, інші витрати все ж демонструють у 2020 р. зниження на 8% у порівнянні з 2019 р.

Важливо також проаналізувати джерела фінансування витрат на інновації українськими підприємствами (табл. 5).

Таблиця 5. Витрати на інновації промислових підприємств за джерелами фінансування

Показники	2016		2017		2018		2019		2020	
	млн. грн.	у %	млн. грн.	у %	млн. грн.	у %	млн. грн.	у %	млн. грн.	у %
Усього	23229,5	100	9117,5	100	12180,1	100	14220,9	100	14406,9	100
власні кошти	22036,0	94,9	7704,1	84,5	10742,0	88,2	12474,9	87,7	12297,9	85,4
державний бюджет	179,0	0,8	227,3	2,5	639,1	5,2	556,5	3,9	279,5	1,9
місцеві бюджети	99,2	0,4	95,6	1,0	13,4	0,1	109,9	0,8	51,1	0,3
Інвестори-резиденти	134,4	0,6	273,1	3,0	109,7	0,9	72,3	0,5	45,3	0,3
Інвестори-нерезиденти	23,4	0,1	107,8	1,2	107,0	0,9	42,5	0,3	125,3	0,9
кредити	626,0	2,7	594,4	6,5	473,9	3,9	853,2	6,0	1377,2	9,6
інші джерела	131,6	0,5	115,2	1,3	95,0	0,8	111,6	0,8	230,6	1,6

Джерело: сформовано на основі [7].

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України є власні кошти (85,4% у 2020 р. від загального обсягу витрат на інновації). Також слід виокремити кошти місцевих бюджетів (0,3%

у 2020 р. у загальній структурі), кошти державного бюджету за рахунок різних програм підтримки інноваційного розвитку бізнесу (1,9% у 2020 р.), кошти інвесторів-резидентів (0,3% у 2020 р.), кошти інвесторів-нерезидентів (0,9% у 2020 р.), кредити (9,6% у 2020 р.) та інші джерела (1,6%).

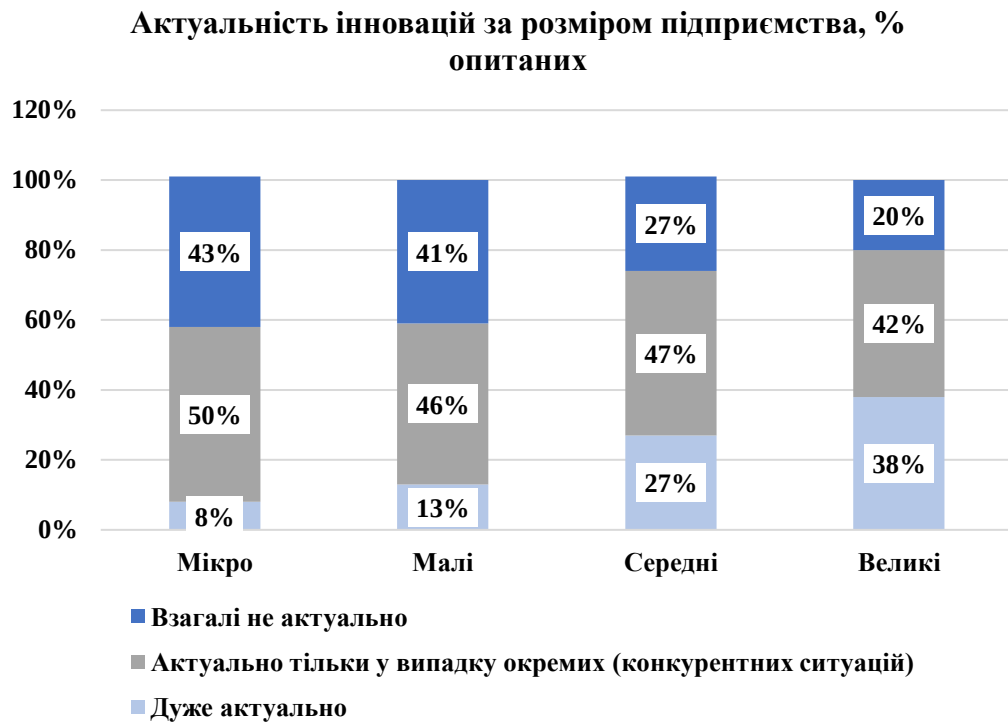
Слід зазначити, що за 2020 р. у порівнянні із 2016 р. відбулося скорочення у рамках власних коштів на 79%. Водночас, фінансова підтримка інновацій підприємств з місцевих бюджетів у 2020 р. проти 2019 р. скоротилась на 94%. Залучення промисловими підприємствами для інновацій коштів інвесторів-резидентів з 2018 р. по 2020 р. зменшилось майже втричі. При цьому, інвестиції іноземних інвесторів у 2020 р. проти 2016 р. зросли в 5,4 рази. Обсяги фінансування інновацій на промислових підприємствах за рахунок інших джерел впродовж 2016-2020 рр. збільшились в 1,8 рази [8].

Щодо фінансування інновацій промислових підприємств за кошти державного бюджету, то у 2020 р. у порівнянні з 2016 р. воно зросло на 56%.

Окрім того, протягом 2021–2023 рр. держава почала впроваджувати заходи та інвестиційні проекти з метою фінансування діяльності підприємств, до прикладу «Доступні кредити 5-7-9%», де одним із ключових секторів підтримки є саме новаторська діяльність.

Для оцінки тенденцій впровадження інновацій в Україні в умовах війни, розглянемо результати опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій на запит Українського кластерного альянсу щодо стану інновацій серед виробничих підприємств. Зокрема, у квітні-травні 2023 р. було опитано близько 560 підприємств, переважно із промислових секторів.

Для більшості підприємств запровадження інновацій є по-різному актуальним: 23% підприємств вказують, що запровадження інновацій є дуже актуальним; для 46% - є актуальним у випадку окремих (конкурентних) ситуацій; проте для 31% респондентів інновації не є актуальними (рис. 2). [9].

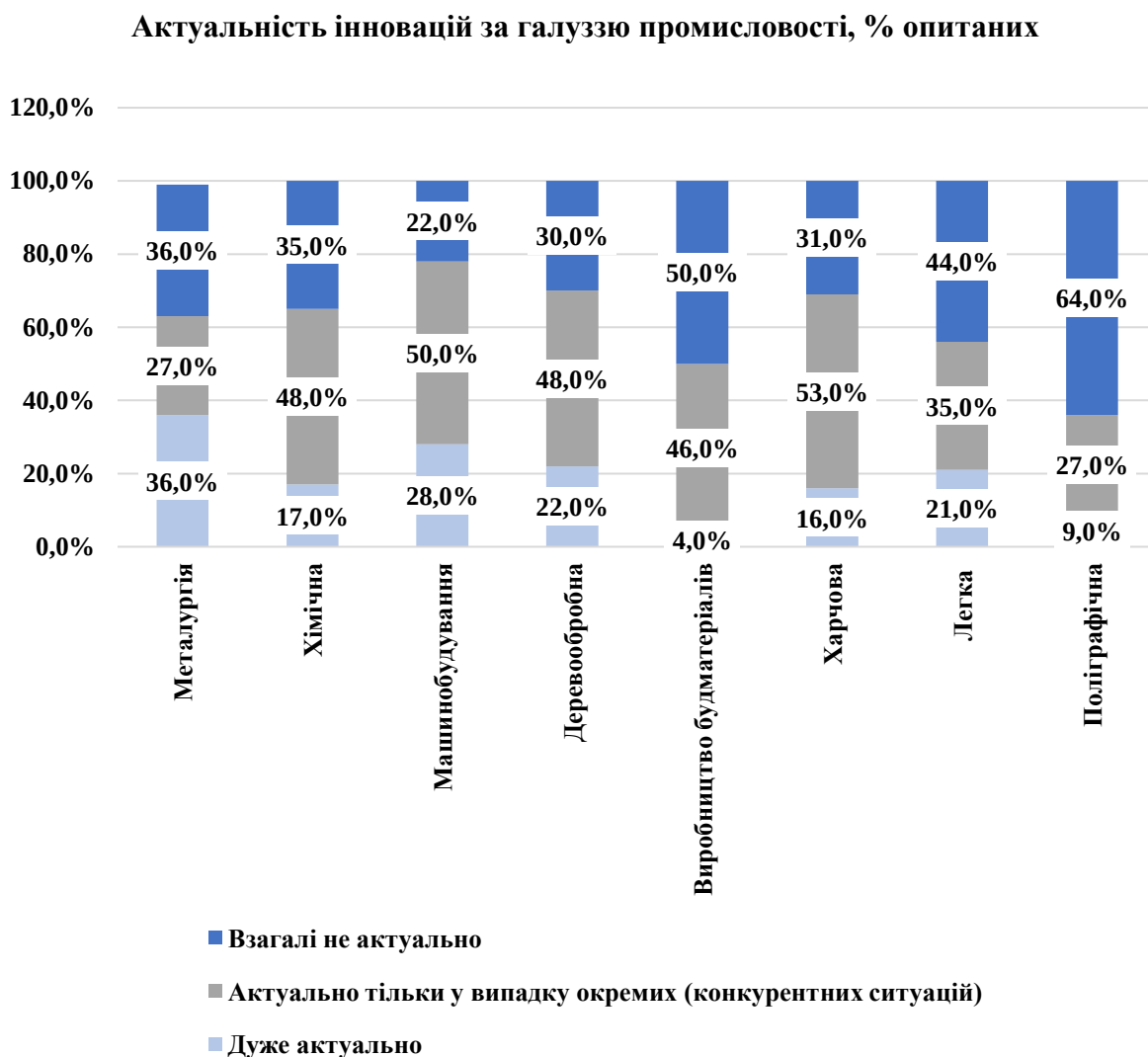

**Рисунок 2. Актуальність інновацій за розміром підприємства,
% опитаних**

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [9].

Актуальність інновацій зростає з розміром підприємства: запровадження нових продуктів та процесів є пріоритетом для 8% мікро та 38% великих підприємств. Запровадження інновацій неактуальне для 43% мікро, 41% малих та лише 20% великих підприємств.

Найменш актуальними інновації є для поліграфічної промисловості та виробництва будматеріалів, найбільш актуальними – для машинобудування (рис. 3).

**Рисунок 3. Актуальність інновацій за галуззю промисловості,
% опитаних**

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [9].

Повномасштабна війна змусила багато підприємств скоротити витрати на інноваційну діяльність (впровадження технологічно нових та/або технологічно удосконалених продуктів, виробничих процесів): 42% підприємств повідомили, що скоротили витрати; 39% підприємств залишили витрати на інноваційну діяльність на довоєнному рівні; однак 19% підприємств збільшували витрати на інноваційну діяльність.

У квітні 2023 р. серед перешкод для зростання виробництва лише 3% підприємств вказали застарілі технології. Через війну домінують такі проблеми, як несприятлива політична ситуація та низький попит.

Зростання цін на сировину, матеріали, товари, логістичні труднощі та зменшення попиту є перешкодами для усіх підприємств, незалежно від стану інноваційної діяльності. Підприємства, які скоротили витрати на інновації, частіше скаржаться на зменшення попиту, брак робочої сили та небезпечне середовище для роботи. Підприємства, які збільшували витрати на інноваційний розвиток, частіше жаліються на логістичні труднощі та брак обігових коштів [9].

На наш погляд, варто також навести SWOT-аналіз інноваційної діяльності підприємств в Україні (табл. 6), що допоможе проаналізувати поточні слабкі сторони та оцінити потенційно можливі загрози інноваційному розвитку українських підприємств, зрозуміти сильні сторони та навести потенційні можливості покращення інноваційної діяльності в Україні.

Таблиця 6. SWOT-аналіз інноваційної діяльності підприємств в Україні

	Внутрішні фактори	
	Сильні сторони (Потенційні переваги внутрішнього середовища підприємств)	Слабкі сторони (Потенційні недоліки внутрішнього середовища підприємств)
	Зовнішні фактори – високий людський (освіта, дослідники) та інтелектуальний потенціал (патентування промислових зразків); – потенційна здатність бізнесу до інноваційної діяльності; – винахідливість та креативність підприємств; – розвиток сфери ІТ-технологій; – високий рівень адаптації підприємств до нових викликів; – готовність до співпраці освітньо-наукового і виробничого секторів.	– низький рівень зацікавленості підприємств в запровадженні інновацій; – недостатність фінансових ресурсів для інноваційного розвитку; – мала кількість доступної інформації про новинки та технології; – непідйомні витрати на нововведення; – високі економічні ризики; – тривалий термін окупності нововведень; – нестача інформації про ринки збуту; – відсутність попиту на продукти; – брак кваліфікованого персоналу; – зростання цін на логістику та на сировину, матеріали, товари.

Можливості (Потенційні можливості зовнішнього середовища підприємств)	Загрози (Потенційні загрози зовнішнього середовища підприємств)
– стрімкий розвиток науково-технічного прогресу; – розробка ефективної загальнодержавної стратегії з розвитку інноваційної діяльності підприємств; – розширення державних програм підтримки інноваційного розвитку підприємств; – введення податкових канікул або зниження ставок податку для інноваційно-активних підприємств; – пільгове кредитування для підприємств, які запроваджують інноваційні проекти; – забезпечення на державному рівні високої якості освітнього процесу; – залучення іноземного досвіду успішного розвитку інноваційних систем розвинених країн; – формування бізнес-інкубаторів при університетах, з метою допомоги при реалізації інноваційних проектів та ідей; – збільшення кількості міжнародних науково-технічних програм та проектів співробітництва; – формування консультаційних, інформаційних центрів щодо можливості подальшої реалізації інновацій підприємствами; – залучення грантів та пільгових кредитів від інших держав та міжнародних організацій; – розбудова фондового ринку, як інструменту залучення іноземного капіталу для розвитку інновацій.	– нечіткі організаційно-правові та організаційно-економічні механізми інноваційного розвитку підприємств; – недосконалість законодавчої бази; – недостатній рівень інвестиційного клімату; – відсутність державних гарантій для внутрішніх і зовнішніх інвесторів в інноваційні підприємства; – суперечність між інтересами держави і представниками організаційних структур; – недостатній рівень фінансової підтримки інноваційного розвитку з боку держави; – відсутність чітко сформульованої стратегії державного управління інноваційної діяльності підприємств; – низький рівень захисту інтелектуальної власності; – нерозвинений фондовий ринок, що перешкоджає залученню іноземного капіталу для фінансування інновацій; – відсутність доступних кредитів для фінансування інновацій; – міграція науковців за кордон; – недостатній професійний рівень інноваторів; – недосконала система мотивації та стимулювання творчої праці вчених; – недостатня сформованість інноваційної інфраструктури; – політична нестабільність; – загроза знищення виробничих потужностей внаслідок воєнних дій.

Джерело: сформовано на основі [10].

Висновки з проведеного дослідження.

Сьогодні глобалізація відкриває значні можливості для подолання технологічного розриву і впровадження інновацій для зростання конкурентоспроможності економіки України. Загальна оцінка інноваційної діяльності в Україні за Глобальним індексом інновацій показала зниження рейтингу країни, що свідчить про зниження її інноваційного потенціалу. Причиною втрати Україною восьми позицій в рейтингу 2023 р. у порівнянні з

2019 р., є системні проблеми інноваційної інфраструктури і нові виклики, зумовлені війною росії проти нашої держави.

Аналіз тенденцій сучасного стану та фінансування інноваційної діяльності підприємств засвідчив про наявність значних проблем і низький рівень розвитку інноваційної діяльності бізнесу в Україні, що негативно відображається на конкурентоздатності продукції та розвитку економіки в цілому.

Для сталого розвитку України необхідно забезпечити сприятливі умови для створення та функціонування інноваційно активних суб'єктів підприємництва та залучення вітчизняних та іноземних інвесторів. Таким чином проблеми, які гальмують розвиток інноваційного підприємництва, будуть вирішені. Основою української інноваційної конкурентоспроможності також повинен стати людський капітал з його знаннями та здатністю створювати, реалізовувати та продукувати інновації. Саме тому, побудова ефективного механізму активізації інноваційного розвитку в Україні дозволить забезпечити поступове відновлення її економіки під час війни та у процесі повоєнної відбудови країни.

Література

1. Чіков І. А. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «інновація». Ефективна економіка. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7450> (дата звернення: 19.11.2023).

2. Кіпень С. С., Дунська А. Р. Інновації як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства. Збірник тез доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи». Київ. 2023. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/279884>

3. Кобелєв В.М., Василюк К.О. Інноваційна діяльність промислового підприємства. Вісник НТУ «ХПІ» № 47. 2018. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/1424915c-55b3-4043-b493-2690a589725b/content>

4. Глобальний інноваційний індекс 2023. Всесвітня організація інтелектуальної власності. Видання №16. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>
5. Іщенко Н. А. Сучасний стан та фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні. Фінанси та банківська справа. Проблеми економіки. № 4 (46). 2020. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-4_0-pages-320_325.pdf
6. Людвік І. І. Інноваційний розвиток України в умовах глобалізації економічного простору. Економіка та підприємництво. № 2 (125). 2022. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/2_2022/8.pdf
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 19.11.2022).
8. Огренич Ю.О., Кармазіна В.С. Роль технологічних та індустріальних парків у забезпеченні інноваційної діяльності підприємств і залученні інвестицій в економіку України. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. № 16. 2023. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/394/368>
9. Інновації під час війни – чи на часі? Дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. Український кластерний альянс. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/innovatsiyi-pid-chas-viyny/>
10. Радчук Т. М. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку економіки України. Право та державне управління. № 3. 2020. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2020/36.pdf

References

1. Chikov, I. A. (2019), "Theoretical approaches to defining the essence of the concept of "innovation", *Efficient economy*, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7450> (Accessed 19 Nov 2023).
2. Kipen, S. S. and Dunska, A. R. (2023), "Innovations as a prerequisite for increasing the efficiency of the enterprise", *Zbirnyk tez dopovidej IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy»* [A collection of abstracts of reports of the 4th International Scientific and Practical Conference "Business, Innovations, Management: Problems and Prospects"], Kyiv, Ukraine, available at: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/279884> (Accessed 19 Nov 2023).

3. Kobelev, V.M. and Vasylyuk, K.O. (2018), "Innovative activity of an industrial enterprise", Bulletin of NTU "KhPI", vol. 47, available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/1424915c-55b3-4043-b493-2690a589725b/content> (Accessed 19 Nov 2023).
4. World Intellectual Property Organization (2023), "Global Innovation Index", vol. 16, available at: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf> (Accessed 19 Nov 2023).
5. Ishchenko, N. A. (2020), "Current state and financing of innovative activities of enterprises in Ukraine. Finance and banking", Problems of the economy, vol. 4 (46), available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-4_0-pages-320_325.pdf (Accessed 19 Nov 2023).
6. Ludvik, I. I. (2022), "Innovative development of Ukraine in the conditions of globalization of the economic space. Economy and entrepreneurship". vol. 2 (125), available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-4_0-pages-320_325.pdf (Accessed 19 Nov 2023).
7. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 19 Nov 2023).
8. Ogrenich, Yu.O. and Karmazina, V.S. (2023), "The role of technological and industrial parks in ensuring the innovative activity of enterprises and attracting investments to the economy of Ukraine", Tavriysk scientific bulletin. Series: Economy, vol. 16, available at: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/394/368> (Accessed 19 Nov 2023).
9. Ukrainian cluster alliance (2023), "Innovations during the war - or on time? Research by the Institute of Economic Research and Political Consulting", available at: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/innovatsiyi-pid-chas-viyny/> (Accessed 19 Nov 2023).
10. Radchuk, T. M. (2020), "Problems and prospects of innovative development of the economy of Ukraine", Law and public administration, vol. 3, available at: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2020/36.pdf (Accessed 19 Nov 2023).

Стаття надійшла до редакції 29.11.2023 р.